

„Magasabb távlat”

Halmi Tibor *Utolsó csatlakozás* című könyve az *Apokrif Irodalmi Folyóirat* és a Fiala Írók Szövetsége közös könyvpályázatának keretében jelent meg, 2019-ben. A verseskötet, rövidege ellenére, nagyon tágas perspektívákkal dolgozik: egyszerre jelenik meg benne a részben fiktív, részben valós (magyar) történelem és a lírai én mikrotörténete.

A könyv alcíme *Vidám bestiárium a magyar néplélekről*, mely műfajmegjelölés utat mutat az értelmezésnek. A bestiárium „szimbolikus természetrajzkönyv, állatok és kövek Krisztusra, az emberekre és az ördögre vonatkozatható jelentését tartalmazza.”¹ Ez a fajta szimbolikus jelentéstársítás az egész művön végigvonul. A szerző a vele készült interjúban² elmondta, hogy *Az őstulok árnyékában* című versben az „őstulok például, azon túl, hogy tulajdonképpen egy több száz éve kihalt állat, amit a nációk keresztvezéssel visszahoztak az élők sorába, számomra a torz akarata, az emberi gonoszság mementója”. Hasonló szimbolizmus lelhető fel a fekete rigó szerepeltetésében, mely az *Egy hivatali délutánon* című versben jelenik meg. A madarat, a szabadság sokat használt jelképét egy tájidegen közegbe, egy multi ablaka elé helyezi a szerző: „ismeretlen lehet számára ez a tér, / ez a szögek és görbületek által megrajzolt / titkos térszerkezet [...] de még mindig azzal a fölényes / kiszámíthatatlan, naiv szabadsággal lépked / ami egy ilyen röpképes állat számára / a madárnyi égről tudható” (*Egy hivatali délutánon*, 51.) De nemcsak állatok sorjáznak az *Utolsó csatlakozás* lapjain, hanem a mitikus lények (szeráf, kraken) mellett különböző emberi alakok is feltűnnek a filozófusoktól kezdve, az angol urakon át egészen Jézusig. Sőt, az életlen világ is számba vétetik: a *Toy Story*-t idéző *Várakozás* című vers a gyerekjátékokat veszi sorra, akik egyfajta lázadást terveznek az emberek ellen: „mennének, haladnának a cél felé, / de százfelé folyik beszédük, / és a helyes irányt mutatva százféle kéz / százfelé tart szét, rongyos

Halmi Tibor: *Utolsó csatlakozás*, Apokrif Könyvek 9., FISZ Könyvek 104., Budapest, 2019.

ujjaik / belevesznek az éjszakába.” (26.) Az első rész számos költeménye egyfajta enumerációt tart tehát: Halmi kötetének figurái seregszemleszerűen vonulnak fel a könyv lapjain. De hozzá kell tennünk, hogy nemcsak a „historikus” szövegekben, hanem gyakran a „magánéleti” versekben is megjelenik ez a felsorolás-jelleg. Emiatt a szövegek leginkább egyfajta tablót idéznek meg, akár csak Hieronymus Bosch vagy (idősebb) Pieter Bruegel képei, ahogy arra Bödecs László is rámutatott.³ A németalföldi festészet emlegetése azért is lehet termékeny Halmi kötetének esetében, mert a - többek között - Bruegel által használt profán ikonográfia nagyon fontos szerepet játszik az *Utolsó csatlakozás*ban is. Bruegel esetében a komolynak látszó, fontos témákat - például Ikarosz bukását - feszegető festményeken mindig találunk egy-egy groteszk, humoros figurát, aki új perspektívát nyithat a képértelmezésben. Így van ez Halmi köteténél is: a gyilkos pestis bódultan néz be a kutyák segglyukába (*A pestis*), Nietzsche látogatására pedig a lepottyánó, égett darabkáikért sűrűn elnézést kérő máglyán kízóttak is megérkeznek, csakúgy, mint a karóba húzóttak, akiket méltányosságból senki nem kínál ülőhellyel (*Nietzsche tanítványai – capriccio*). A világ teljességéhez ezek a figurák is hozzátartoznak: tragédia és komédia egyszerre képezik életünket.

A profanitás ezzel együtt jótékonyan ellenpontozza a versek filozofikusságát, megmentve őket attól, hogy túlságosan nehezen befogadhatók legyenek. Ugyanez a derűs ironia jellemző arra, ahogy az alcímben jelzett magyar néplelket ábrázolja a szerző. Fontos példája ennek a *Dürer és a rinocérosz* című vers: „persze a magyar néplelek / mondhatni sokszor és gyanútlanul meghatódik. / elég csak egy magyar ajkú aranyműves /

fiáról hallania / aki Gyulából majdnem Rómáig gyalogolt, / hogy a pápa új szerzeményét / a rinocéroszt megtekintse.”; „és egy kicsiny ország, / hágoit lezárva, / nézi a rinocérosz kopott, / címeres farát, / mint büszke apa.” (30., 32.) A néplelek romantikus, herderi fogalmához tartozik, hogy legfontosabb „nyilatkozásai: nyelv, ösköltészet, ősi szokások és intézmények, ezekből ismerhető meg.”⁴ Halmi költészetében ezekből a konstrukciókból céloz meg néhányat, nagyon jó érzékkel felismerve, hogy hogyan lehet a magyar néplélekről - magát a kifejezést is relativizálva - érvényesen, klisék nélkül beszélni. Ehhez a történelem és fikció összegyúrását hívja segítségül. Ez a megközelítési mód üdítő, és akár nagyobb teret is kaphatott volna a kötetben belül - az első, *A feljegyzések szerint* című ciklus versei tartoznak ebbe a témakörbe, mely ciklus címével is előrevetíti a történelmi perspektívát.

A következő, *Valószínűtlen földrajz* címet viselő ciklus egyetlen verset tartalmaz, a *Magasabb távlatot*, mely átvezet minket a személyesebb szövegekhez, a *Melletttünk szóló érvék* ciklushoz. „Fontos volt, hogy a történelmi színterekből, összetevőkből gyúrt plasztikussá tett szereplőktől eljusson a 21. századig [a könyv]” - nyilatkozta a szerző a kötetbemutatóon.⁵ A históriától a magánéleti perspektíva felé haladás a kötet szerkezet által is értelmet nyer: a jelenből csak a privát történetek férhetők hozzá, hiszen nincs meg a megfelelő távolság a „történelemképzéshez”. De mindegyik ciklusban közös, hogy legfőbb elemük a várakozás, melyhez egyszerre kapcsolódik egyfajta elvárás is. Ehhez az elváráshoz képest azonban a valóságban mindig valamiféle „elcsúszás” történik. Senki sem olyan, amilyennek elképzeljük, vagy még inkább: amilyennek elvárnánk. A rég áhított nyaraláson unatkozunk, a barátokkal való kapcsolataink pedig egyre hidegebbek, távolibbak lesznek. Minden túlon túl hétköznapivá válik, és gyakran nevetséges lesz. Ennek a folyamatnak az egyik szimbolikus alakja a kötetben Nietzsche, aki intellektuális vezetéből egy dús bajuszra „redukálódik”: „az egyik ápoló valami nyugtató hatású / teafélét hozott a hatalmas embernek / amit az mohón / szüröcsölni kezdett, / vasderes bajusza úgy mocorgott a csé-

sze peremén, / mint az étel illatára izgalomba jött rágcsló” (*Magasabb távlat*, 43.). A várakozás és a hozzá kapcsolódó beteljesületlenség önmagában még nem feltétlenül lenne eredeti témaválasztás, azonban az *Utolsó csatlakozás*ban ezeket a jelenségeket egyfajta derű kíséri, amit a szerző a kötet utolsó szövegében járát a maximumára. Itt a lírai én egy vonatra vár: „boldog voltam, ez / szinte biztos. Mellém szegődött, / majd dorombolni kezdett, / kezem alatt egy kósza fény sugar.” (*Most*, 90.)

Talán a fentebbi elemzésből is kitűnik, hogy Halmi Tibor debütáló könyve különböző kulturális, szociológiai, filozófiai fogalmakat, alakokat hoz játékba, állít egymás mellé, finom iróniával szemlélve azokat. A lírai én saját világában is ezt a távolságtartást alkalmazza, egyfajta szemlélődő figura lesz, aki szenvedését is „magasabb távlatból” tudja szemlélni. Ehhez a hanghoz nagyon jól illeszkedik a hosszúvers, hiszen

terjedelme révén teret tud biztosítani a tablószerűségnek és a távolság megképzésének; emellett a humor azáltal tud a legjobban érvényesülni a szövegekben, hogy egymás mellé, egy szintre kerülnek a legkülönbözőbb figurák, események. Az *Utolsó csatlakozás* nemcsak hosszúvereket, hanem haikukat is tartalmaz, melyeket tekintve egyetértek abban Mízsúr Dániellel, hogy „funkció hiányában talán feleslegesek”.⁶ Véleményem szerint főként a(z ál- és valós) történeti perspektívát mozgató, néhol groteszkbe hajló hosszúverek egyedi képi világa és derűje teszük Halmi Tibor kötetét nagyon erős debütálássá. ■ ■ ■

■ **Murzsa Tímea** 1992-ben született Budapesten, jelenleg az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Az irodalmi modernség programjának hallgatója. Kritikus, szerkesztő.

JEGYZETEK

- 1 Magyar Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/B/Bestiarium.html>
- 2 Bödecs László: *Tablóköltészet diónyira préselt emberekről. Beszélgetés Halmi Tibor költővel az Utolsó csatlakozás című kötetéről*, dunszt.sk, 2020. április 4., <https://dunszt.sk/2020/04/04/tablokolteszet-dionyira-preselt-emberekről/>
- 3 Uo.
- 4 Pallas Nagylexikon, <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/n-12D43/neplelek-13234/>
- 5 Taródi Luca: *Utolsó Csatlakozás. Avagy bestiárium Halmi Tibor legújabb kötetbemutatójáról*, Apokrif Online, 2020. február 18., <https://apokrifonline.com/2020/02/18/utolso-csatlakozas-beszamolo/>
- 6 Ezt a véleményt Mízsúr Dániel is osztja: „Hosszú és sűrű versekből áll a ciklus, melynek szemlélete egységes és konzervens: a historizmust termékenyen hatja át és alakítja egyszerre a képzelet fiktitívása; ezért is kár, hogy ugyan a másik nagyobb egységhez mérten korántsem mondható rövidnek, mégis hiányérzetet kelt, benne rejlik és be nem végzett lehetőségei miatt.” Mízsúr Dániel: *Jobb ajánlat nincs*, Élet és Irodalom, LXIV. évfolyam, 11. sz., 2020. március 13., <https://www.es.hu/cikk/2020-03-13/mizsur-daniel/jobb-ajanlat-nincs.html>

HAKLIK NORBERT

Gyanúba kevert elbeszélők nyomában a Rankov-féle prózatérképen

Pavol Rankov *Túl a térképen* című regénye úgy indul, akárha a Móricz-novellák szteoriddal és tesztoszteronnal telepumpált utódja volna. Ráadásul mint ha olyasvalakivel írták volna meg, aki szerint a főváros határán túl vége a civilizációnak, és ott a *Barbárok* világa várna az életveszélyre fittyet hányó, felelőtlen város lakót. Mihelyst megtudja, hogy szülei messze északra, az Árva megyei Skalkára küldik nyaralni, a rá megtevesztésig hasonlító unokatestvére családijához, az első fejezet elbeszélő-főszereplőjének az az első dolga, hogy megguglizza a falucskát, arra a következtetésre jutva, hogy az nincs is rajta a térképen. Marek, akit őszinte borzadályal tölt el, hogy „a fővárosból a hegyi tanyavilágba deportálják” (11.), a pökhendi felsőbbrendűség-tudat álrühájába öltözteti a rá váró ismeretlen

Pavol Rankov: *Túl a térképen*. Fordította: Vályi Horváth Erika. Kalligram, 2020.

közeg miatti riadalmát, effajta megjegyzéseket téve: „a fészker szót egy nappal ezelőtt tanultam, és semmi köze nincs a Facebookhoz” (22.), ráadásul helyzetét még inkább súlyosbítja, hogy skalkai tartózkodása idején hegedűvirtuóz unokatestvére cserébe az ő szüleinél, Pozsonyban tölt majd el egy hónapot, minek tudatában Marek szükség-szerűnek látja frissíteni állapotát a szociális médián, a következő tudnivalót osztva meg ismerőseivel imázsvédelmi óvintézkedés gyanánt: „ha a következő négy hétben meglátnak imbolyogni az utcán, és már 1. szempillantásra lejön, mennyire idiótán nézek ki, az

nem én vagyok, hanem egy szoci hüllő, egy hülyegyerek, akinek sajnos az ereiben az enyémmel hasonló genetikai adottságú vér folyik”, és aki „még annál is nagyobb idióta, mint amilyennek látszik, mert ha 12 évesen kerek perccel önszántából bevallja: az élete értelmese, hogy a hegedűt nyeszteti, akkor az tutkó lökött” (11.). A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a faluba érkezvén Marek hamarosan randizni kezd Katkával, aki a jelek szerint a nagy zeneti tehetség unokatestvér, Jonás barátjáné, mígnem a fejezet zárójelenete a vészjósló felütésnek megfelelően véres tragédiába torkollik.

Ez a kiindulópont, ahonnan a Rankov-regény megkezdődik látványos és izgalmas leereszkedését abba a bizonyos nyúlódúba. A következő fejezetben már Marek egyetemistatársa és barátjáné, Natália az elbeszélő. A pár előszeretettel brainstormingol közösen novellavázlatokat, regény- és filmforgatókönyv-ötleteket, azonban kiderül, hogy a skalkai lincselés története, amelyet a lány elbeszélés kísérletként olvasott, nem teljesen fikció, hanem a valóságban is megtörtént Marekkel. Vagy mégsem. Ugyanis a figyelmes olva-

só közben arra is felfigyelhet, hogy az olomouci csillagászati óráról szóló, alkalmasint off-topicnak tűnő leírás magához a Rankov-regény olvasásához is kódolt használati utasítást kínál. A *Túl a térképen* szövege ugyanis bőségesen meg van spékelve olyan elemekkel, amelyek egyre azt a benyomást táplálják az olvasóban, miszerint – akár csak az észak-morva város óraműjének dizájnájában – „itt valami nem paszszol, valami nem logikus” (35.). A fejezetek rendre ugyanarra a rugóra járnak: Marek Natáliával tart a lány szülőfalujába, az észak-szlovákiai Zálesná Porubába, amely – minő egybeesés – szintén nincs rajta a térképen. Marek megismerkedik a családdal, és fejezetről fejezetre egyre nagyobb intenzitással kezd belefolyjni a falubeli élet mindennapjaiba is – azonban Nataška húga, anyja és nagynénje mintha gyanúsan Natália különféle korú alakváltozatai volnának, férfiaknak meg Marektől eltekintve nyoma sincs, és a gazdálkodás világa éppen úgy jelenik meg, ahogyan azt Móricka, pontosabban a pozsonyi Mareček – aki, ahogy mondani szokás, korábban csakis a Milka csoki papírján látott tehenet – azt elképzeli. A fejezeteket rendre egy-egy elbeszélésvázlat zárja. Ezeket nyilvánvalóan a Marekkel megésett Zálesná Poruba-i történések ihletik, ám – és itt megint a viccbeli Mórickát kell emlegetnünk, akinek mindenről mindig ugyanaz jut az eszébe – Mareček ezeket a történeteket mindig valamilyen vérengzéssel vagy hasonló tragikus végkifejlettel zárja.

Az egyre erősödő olvasói benyomást, miszerint valami nagyon nem stimmel Marekkel, tovább fokozza, hogy a zenei tanulmányait Ausztriában folytató unokatestvér-alakmás, Jonás is következetesen, hol szinte rejtőzködve, hol pedig egyre hangsúlyosabban jelen van a fejezetekben, ráadásul a világháló sötét bugyraiban kalandozva előszeretettel adja ki magát terroristának, magára vállalva a felelősséget a világ legkülönfélébb részein bekövetkező robbanásokért és tömegszerencsétlenségekért. Íme, megint egy szereplő, aki nem feltétlenül azonos azzal, akinek első pillantásra látszik. Mi több, a hír arról, hogy Jonás véletlenül felrobbantotta magát, röviddel azután

érkezik meg, hogy Mareknek, szokásos morbid asszociációinak egyikeként, a műtrágyavásárlás a házi bombagyártást juttatja az eszébe.

Pavol Rankov tehát – főképp az ötödik fejezetet követően, amelynek közepén Marek visszaveszi a narrátori szerepet Natáliától – következetesen és fokozatosan gyanúba keveri regényének elbeszélőit. A látszólag véletlenszerűen feltűnő mellékszálakban megjelenő vagy a szereplők beszélgetéseiben felemlített figurák is mind magukban hordozzák a bizonytalanság elemét. Például Marek és Natália még Olomoucban Jan Sarkander élettörténetével foglalkozik, a katolikus szent emberével, aki körül „szinte semmi sem volt egyértelmű” (71.), és aki „hallgatott az igazságról, amit ismert”, aztán pár oldallal később Marek azt jegyzi meg, hogy korunk hőse a blogger, aki „az elején nem tud semmit, de aztán mindent nyilvánosságra hoz, amihez csak hozzájut, ráadásul tekintet nélkül arra, hogy az adott dolog igaz-e, vagy sem.” (74.) Ráadásul a Natalia és Marek közti párbeszéd is bőségesen szolgál olyan részletekkel, amelyek tovább fokozhatják az olvasó kételyeit. Az Olomoucból Poprádra tartó vonaton a lány például így szól a fiúhoz: „Anyag lesz a történetemhez, amit majd megalkotok”, mire ő így felel: „Igen, pontosan. Most úgy érzem, mintha egy könyv hőse lennék, egy könyvé, amit más ír meg, nem én.” (77.) Végül a regény briliánsan kimódolt zárlatában az is kétségessé válik, ki ír kicsodát, Marek képzeli-e el Natáliát, vagy éppen fordítva – az olvasó pedig arra csábul, hogy ismét nekifogjon a regénynek, feltérképezve a Rankov-regény rejtett zugokkal, egérutakkal és titkos járatokkal teli topográfáját, lajstromba véve a felszín alatt megbúvó utalásokat és a lehetséges olvasatváltozatokat támogató, mérnöki pontossággal elhelyezett nüanszokat.

Mindemellett a szöveg sokat elmond korunk Közép-Európájáról is, főképp Marek novellakísérleteiben, amelyek olykor az abszurdig fokozzák a karikatúraszerű túlzásokat, például, amikor a napjainkban oly népszerű politikakorrektség-biciklit túltolva arról esik szó, hogy „rögtön a legfon-

tosabb imánk bevezetőjében azt a nemek közötti kiegyenlítetlen és érzéketlen megszólítást halljuk, hogy miatyánk, aki a mennyekben vagy, amikor a mi szülőnk lenne politikailag a korrekt” (46.), vagy amikor a szavazópolgárt kizárólag voksológépként tekintő posztmodern politika kifigurázásaként az isten háta mögötti vidékre vetődő politikai aktivisták némi pálinka után arról kezdik faggatni az egyik helybéli asszonyt, hogy „a kromanyoni vagy a Neander-völgyi népcsoport-hoz tartozik-e, mert pusztán a kinézete alapján nehezen lehet ezt egyértelműen megállapítani” (105.). Ismerős valóság ez a magyarországi olvasó számára is, és újabb példája annak, hogy a kortárs szlovák próza mennyire minimális dekódolást (sem) igényel a magyar befogadó számára, természetesen magán a fordításon túl. Ha ugyanis a Rankov-regényben Pozsonyt behelyettesítenénk Budapesttel, Árvát Borsoddal, és magyarra cserélnénk a személyneveket, aligha lehetne észrevenni, hogy nem hazai szerző regényét forgatjuk éppen. Ezt az otthonosságélményt még inkább fokozza a nemrégiben Madách-díjjal elismert Vályi Horváth Erika pompás fordítása – az ő tolmácsolásában ugyanis az első fejezet szlengje éppoly természetesen szól, mint amennyire nevetésként hat a szupermarket-hálózat menedzsmentjének tartott kóstoló során előadott marketinges süketduma, és a lóláb is éppen annyira lóg ki, amennyire ki kell lógnia ott, ahol Marek olyan témákról próbál hozzáértőként szólni, amelyekről valójában gőze sincs. Így műfordít az, aki nagyon tud műfordítani. Tehát méltó színvonalon kerültek rá a magyar közönség térképére is a Rankov-regény falvai, amelyekről igazi olvasói kaland eldönteni, melyik szereplőnek a fejében léteznek – már ha léteznek egyáltalán.

■ ■ ■

■ **Haklik Norbert** (1976) író, kritikus. Legutóbbi kötete 2017-ben látott napvilágot *Tom Hanks a vizek felett* címmel. *Mona Lisa elrablása* című regénye a Kalligram gondozásában megjelenés előtt áll.